

УДК 378.011.3-053.6(045)

Сігаєва Л. Є.,
доктор педагогічних наук, професор,
зав. кафедри менеджменту
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ
імені Григорія Сковороди»

ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ МОЛОДІ

У статті автор піднімає важливе питання стосовно формування моральних цінностей дорослої людини. Важливу роль відводить освіті, стверджує, що сучасні стратегічні доктрини більшості країн – лідерів світу базуються на принципах розвитку людського потенціалу, у наслідок чого роль освіти постійно зростає. Ця роль стає домінуючою у всіх сферах суспільного життя.

На думку автора, система освіти повинна готувати людей до прийняття відповідальних рішень, передбачення їхніх наслідків як для власної життєдіяльності, так і для суспільства в цілому. В умовах реформування вищої освіти важливим є підготовка студентів до реалій життя, а це означає перегляд змісту освітніх планів та програм, де головними повинні стати гуманістичне ставлення до студентів та їх особистісний розвиток.

Ключові слова: *духовність; розвиток; духовні цінності; освіта; вища освіта; моральні цінності; моральне виховання, компетентність.*

Вступ. Формування і розвиток морально-ціннісної орієнтації відбувається на всіх етапах розвитку людини, де він набуває певний обсяг знань, досвід ціннісного ставлення. Сім'я, школа, освіта, книги, які він читає, фільми, які він дивиться, бесіди, які ведуть з ним дорослі, – все це поступово формує систему його поглядів на світ, його світогляд. Подальший розвиток української освіти усе більше загострює необхідність становлення нових ціннісних орієнтирів духовно-морального розвитку людини.

Питання дорослої людини: «заради чого живеш?», «у чому полягає сенс наступного життєвого періоду і життя в його цілісності?», «що і як робити і чому саме так діяти?» стають предметом рефлексії кожної людини.

Міжнародні конфлікти і війни, криза політичної влади, орієнтація економіки на стрімко змінювані умови, – все це загострює соціальні проблеми і породжує нові взаємини між людьми, а також нові явища в духовному житті суспільства, окремої людини.

Трансформація стереотипів і форм життєдіяльності потребує відповідного теоретичного осмислення попереднього життєвого досвіду. Це, у свою чергу, спричиняє виникнення проблем, пов'язаних з професійною витребуваністю людини.

На кожному етапі розвитку суспільства фундаментальна залежність цивілізації від здатностей й якостей особистості, які мають бути закладені в освіті, виявлялась у сукупній здатності індивідів будувати власну долю. Сучасні стратегічні доктрини більшості країн – лідерів світу базуються на принципах розвитку людського потенціалу, у наслідок чого роль освіти постійно зростає. Ця роль стає домінуючою у всіх сферах суспільного життя. Центральне місце у реформах освітньої системи країн, які претендують на світове лідерство, посідають проблеми освіти дорослих. Освіта дорослих стає домінуючим ідеологічним чинником кожної постіндустріальної держави. Саме тому вона має розглядатися як провідний фактор забезпечення національної безпеки в умовах глобалізаційних процесів у світі, оскільки з цією системою пов'язана зацікавленість найбільшої кількості людей. Експерти ЮНЕСКО розглядають діяльність в галузі освіти дорослих не тільки як постійний процес збагачення знань, умінь, але й у значній мірі творення особистості. Її цінність постійно зростає [6].

Мета та завдання статті: привернути увагу науковців до важливої проблеми формування моральних цінностей у дорослої людини у процесі неперервної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Актуальними стають питання формування особистісної компетентності у всіх сферах життєдіяльності. Цією

«компетентністю» є уміння оволодівати життєвими ситуаціями, більшість яких неможливо передбачити. З цього випливає, що система освіти повинна готувати людей до прийняття відповідальних рішень, передбачення їхніх наслідків як для власної життєдіяльності, так і для суспільства в цілому.

Проте, доросла людина – не «чистий лист», на якому намальовані символи та ознаки знань. Це людина, яка має власну життєву позицію, досвід, моральні принципи. Життєвий досвід дорослого обумовлює справжній зміст одержаних знань, стає ціннісним надбанням особистості, що активно формує спосіб життя і професійну компетентність людини. Проте освіта є водночас і процесом, що забезпечує нову якість професійної підготовленості як основи життєздатності й мобільності, які зрештою детермінують спроможність людини вчасно реагувати на ситуацію, що змінюється; формуючи «уміння бути».

Професія вчителя сама по собі постійно вимагає не тільки вдосконалення вчителя, а й підвищення якості його підготовки, зараз спрямованої на посилення емоційної складової професії, спрямованості на іншу людину як вираження любові, доброти, милосердя, толерантності.

Тому далеко не випадкові звернення вчених до питань розвитку духовного спілкування педагога, передачу моральних цінностей іншій людині, становлення комунікативної культури. Серед філософів і суспільствознавців йдуть сьогодні гарячі суперечки, що таке духовність, яке її походження і становлення, як її розвивати. У всі віки люди високо цінували моральну вихованість. На превеликий жаль, в сучасний час зім'яті моральні орієнтири, підростаюче покоління можна звинувачувати в бездуховності, безвір'я, агресивності. Само по собі освіта не гарантує високого рівня моральної вихованості, але за допомогою освіти можна вчитися на гарних прикладах (герої літературних творів, кінофільмів та ін.).

Криза свідомості сучасних молодих людей, трансформації, які відбуваються в системі цінностей і моральних орієнтирів, зростання кримінальної активності, різних форм деструктивної поведінки – все це свідчить про необхідність продуманої державної політики в галузі виховання.

У філософському словнику поняття моральності прирівняне до поняття мораль. «Мораль (латинське *morēs*-звичаї) – норми, принципи, правила поведінки людей, а так само саме людську поведінку (мотиви вчинків, результати діяльності), почуття, судження, в яких виражається нормативна регуляція відносин людей один з одним і суспільним цілим (колективом, класом, народом, суспільством)» [5].

В. І. Даль тлумачив слово мораль як «моральне навчання, правила для волі, совісті людини» [7]. Він вважав, що моральний побут людини важливіше побуту речового. У словнику Ожегова С. І.: «Моральність – це внутрішні, духовні якості, якими керується людина, етичні норми, правила поведінки, що визначаються цими якостями» [3, с. 310]. До джерел морального досвіду студентів, перш за все, відноситься навчальна діяльність. Педагогу важливо знати, що моральний розвиток вихованців на заняттях здійснюється через зміст програмного і дидактичного матеріалу, самою організацією уроку, особистістю вчителя. Великі можливості для морального впливу на студентів має навчальний матеріал, який чесно викладає вчитель. Без сумніву, найбільший вплив на моральний розвиток студентів в процесі навчання надає особистість педагога. Моральний вигляд педагога розкривається їм в системі його відносин до своєї основної та громадської роботи, до студентів і інших людей, до самого себе. Один і той же життєвий ідеал і принципи можуть і повинні пов'язувати вчителя та студентів, інакше педагогічна мета не буде досягнута. Щоб студент повірив вчителю, він повинен бути сам носієм духовних цінностей.

Видатний педагог К.Ушинський писав, що вплив особистості вихователя на молоду душу становить ту виховну силу, яку не можна замінити ні підручниками, ні системою

покарань і заохочень. У моральному вихованні педагог озброює вихованців не тільки знаннями; він впливає на них своєю поведінкою, всім своїм виглядом. Сердечність, чуйність, чуйність, доброта, ввічливість, чесність, справедливість, Любов – обов'язкові якості вчителя, які повинні стати професійними. Якістю особистості вчителя – яскрава індивідуальність; безмежна, самовіддана, жертвна любов до тих, кого навчаєш [4].

Протягом століть людство виробило прийнятні форми співіснування, які базувалися на правилах і традиціях кожного народу, були обумовлені особливостями національної історії, ментальності, політичного устрою країни. Взагалі, українців здавна вважали великодушним, добрим і милосердним народом. А однією з рис вихованого і культурного людини, для якого моральні цінності займають важливе місце в житті, є толерантність. По-англійськи - готовність бути терплячим, а, отже, здатність терпіти щось або когось і бути стриманим і стійким. Але, на жаль, принципи толерантності сьогодні не є значними для сучасного покоління.

Для кожного українця святыми були символи його країни: калина, мова, вишитий рушник, золотий колосок, що тягнеться до неба. Все це і зараз має бути символами миру, злагоди, доброти, милосердя, людяності. Соціологічні дослідження ціннісних орієнтацій студентської молоді останнього десятиліття переконують, що зараз формується новий тип особистості, характерний для західного суспільства – особистості, яка, перш за все, цінує себе і вважає, що її діяльність, успіх у житті залежить саме від неї. З одного боку, це непогано, адже орієнтація на власні сили, розум, здібності при досягненні життєвих цілей вимагає роботи над собою, наполегливого оволодіння знаннями і т. д. Втім, найголовніше, щоб при виконанні цих завдань не сформувався людина-егоїст, який зможе переступити через все заради досягнення своєї мети. Це є вагомим фактором для того, щоб обговорювати цю проблему. Тому кожен з нас повинен здійснити свій внесок для її вирішення. Не дарма кажуть – якщо хочеш дізнатися майбутнє суспільства, то подивися на його молоде покоління. Сутність моральних цінностей не змінювалася від Конфуція до наших днів, тільки ставлення до них змінювалося і їх реалізація в житті. Але слід зазначити, що проблема моральних цінностей – це справа всього суспільства. І вирішувати її потрібно на рівні всього соціуму, але відзначимо те, що проблематика моральних цінностей серед молоді є найбільш важливою, оскільки саме на плечах молоді лежить відповідальність за наше майбутнє. Якщо цінності – це те, що людина вважає найважливіше, то головні цінності кожної людини повинні бути такі: сім'я, свобода, праця, творчість, друзі, відповідальність, чесність, вихованість. На наш погляд, головні цінності повинні формуватися в дитинстві і в родині, тому що, коли ще як не в дитинстві закладати фундамент для подальшого становлення особистості. Отже, нам потрібно зробити все необхідне, щоб молодь прийшла до висновку, що такі цінності як сім'я, праця, творчість, друзі, відповідальність, чесність, вихованість – головні! А моральне свідомість є вищим виявом розвитку людини, отже, коли немає моральної свідомості, гуманізму кожної окремої людини, то і немає його розвитку, повного формування особистості з її внутрішнім світом. Я вважаю, що в нашій країні назріла необхідність у створенні Інституту моралі, але де кадри брати? Хто може зазіхати на посаду головного мораліста? Впевнена в тому, що духовність, мораль в наших студентів повинні формувати ми, вчителі, які самі повинні стати зразком для наших вихованців.

У цьому контексті безцінними для нас є твори видатного педагога сучасності – академіка Семена Гончаренка [1]; [2]. Він велику увагу приділяв гуманізації освіти, визначив її основну суть: орієнтація на формування переконань особистості, які розуміються в широкому значенні як формування її світогляду і прагнень до його реалізації в емоціональній (принцип гуманітаризації), інтелектуальній (принцип фундаменталізації) і вольовій (принцип спрямування) сферах, а суттю освітнього процесу він визначав цілеспрямоване перетворення соціального досвіду в досвід особистий.

Освічена людина – це не лише спеціаліст або особистість, це людина культури, вихована, підготовлена не лише до нормального стабільного життя, але й до змін в умовах праці, до змін способу життя. Стає природною вимога, зв'язана не лише з умінням учитися і переучуватися, але й бути готовим до випробувань, до неодноразової зміни своїх уявлень, світогляду, світовідчуття. Тому, зокрема, і зміст сучасної освіти не може бути зведений до знань і предметів, а технологія освіти – до пасивного засвоєння навчального змісту.

На його думку, головною вимогою сучасності є моральна, духовна орієнтація розвитку людини. Гуманізувати треба не навчальний предмет (в цьому відношенні всі предмети рівні), а процес освіти. Це означає, що треба дати учням всіх вікових груп право вибору змісту і способу навчання. Це означає, що повага до особистості учня повинна проявлятися у всьому: в якості програм, підручників, в оцінці його успіхів, в повазі до його права бути конструктором процесу своєї освіти, в стилі спілкування педагогів з ним, – у всьому [2].

Гуманізація освіти вимагає змінити ставлення до емоціональної культури, до тієї частини освіти, яка йде через емоції. Буття людини перебуває на двох китах: почуттях і знаннях. Почуття без знань неефективні; знання без почуттів (не пропущенні через серце) нелюдські. Щастя людини дуже мало залежить від того, як вона вміє добувати квадратний корінь чи працювати з комп'ютером. Щастя людини в житті від того, як вона відчуває, сприймає світ. А зробити людину щасливою – саме така благородна гуманістична мета освіти. Оптимістичному, діяльнісному ставленню до навколишнього життя, емоційному відгуку на події, що відбуваються, бажанню й умінню допомогти людям треба вчити дітей з раннього віку і до останнього їхнього шкільного дня, а потім наполегливе продовжувати з дорослими людьми [1].

Гуманізація освіти покликана сприяти створенню педагогічних умов, в яких досягаються усвідомлення і реалізація учнем своїх потреб і інтересів. При цьому учень має право на помилки, на вільний творчий пошук, який педагог стимулює не оцінкою чи покаранням, а зацікавленою підтримкою. Від педагога гуманізація освіти вимагає сприймати дитину такою, якою вона є, намагатися поставити себе на її місце, проїнятися її відчуттями й переживаннями, проявляти щирість і відкритість. В такій атмосфері стає можливим використання будь-яких форм навчальної праці – від спонтанних і гнучких (наприклад, відкрите навчання) до жорстоко побудованих (наприклад, програмоване навчання), якщо тільки вони відповідають потребам і вибору дітей.

Отже, гуманізація освіти вимагає так будувати навчально-виховний процес, щоб учні відкривали для себе особистісну значущість знань і на цій основі засвоювали зміст навчальних предметів, щоб на перший план ставилися особисті інтереси учнів, заохочувалися дискусії, колективні обговорення, використовувалися лідери для їх стимуляції, заняття з малими групами, які виникають стихійно. Педагогічні пошуки прихильників гуманістичної педагогіки ведуться по лінії зв'язку навчання з емоційно-потребнісною сферою особистості, створення відповідного психологічного клімату в класі, своєрідного психолого-педагогічного консультування в учнівському контексті.

Для гуманізації освіти не потрібні якісь нові виховні заходи, а повсякденна нормальна (моральна) атмосфера на уроці, спокійні, толерантні відносини між учителем і учнями; необхідні не докори учням у невихованості, не „читання моралі”, а зразки інтелігентної реакції на конкретну ситуацію (витримка, доброзичливість, гумор, бажання зрозуміти мотиви вчинка, аванс довіри, визнання своєї помилки і вибачення перед учнем або класом і т.д.), а також навчання учнів поведінці в різній обстановці (іноді спеціально створеній учителем з виховною метою, або для формування душевних якостей необхідні своєрідні вправи, щоб учень навчився морального вибору).

Висновки та перспективи подальших розвідок. Висовуючи на перший план виховання творчої особистості, не треба думати, що його можна здійснювати на шкоду

навчанню. Учителю, який погано навчає, добре не виховує. Мова йде про розумний пріоритет виховного ефекту в конкретних випадках, коли, наприклад, можна пробачити учню незнання навчального матеріалу внаслідок того, що він замість підготовки уроку витратив час, скажемо на допомогу товаришу або на догляд за хворим членом сім'ї тощо. Крім того, треба навчитися бачити виховний потенціал навчального процесу, ситуацій, що виникають на уроці, і реалізувати його, а потім оцінювати заняття з двох точок зору: яких знань набули учні і які існували можливості для їхнього виховання, чи вірно вони були реалізовані? (Останнє дуже важливе, оскільки основна заповідь учителя, як і лікаря, – „не нашкодь!” А головне – постійно відчувати себе не „предметником”, а вихователем, бачити смисл своєї педагогічної діяльності не лише в доброму знанні учнями навчального предмета (це одна, безперечно, блискуча сторона учительської „медалі” – результатів праці педагога), але і в становленні їхньої особистості (друга сторона, яка лише і надає всьому цілісність і справжню суспільну значущість) [2].

Абсолютизувати ставку на швидке духовне відродження українського суспільства і школи – чергова крайність. Силовим способом можна перебудувати (та й це під питанням) лише економіку. Духовність і свободу не нав'яжеш. Їх можна лише виховати. І свідомість можна лише звільнити, причому лише культурою, освітою зверху донизу, замішаними на інтересі. Сподівання на особливий, спущений зверху (духовний) шлях України – в кращому випадку є наївним.

Наша школа продовжує бути установою строгого режиму для навчання. Але наблизити заклади загальної середньої освіти та вищої школи до реалізації творчого потенціалу особистості, зробити своє життя повним, цікавим, а значить щасливим – ось благородна і дуже важлива мета, для дослідження якої не варто шкодувати праці і сил.

Справжня наукова творчість – моральне заняття. На вищому рівні служіння істині вчений виявляється поборником моральних ідеалів людства.

Список використаної літератури

1. Гончаренко С. У. Гуманізація освіти – запорука виховання творчої та духовно багатой особистості. *Дидактика проф. школи: зб. наук. пр. АПН України, Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України, Хмельниць. нац. ун-т. Хмельницький, 2005. Вип. 3. С. 19–23.*
2. Гончаренко С. У. Про покликання вченого. *Естетика і етика пед. дії: зб. наук. пр. / НАПН України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих, Полтав. нац. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка. Київ; Полтава, 2012. Вип. 3. С. 44–55.*
3. Ожегов С. И. Словарь русского языка: ок. 57000 слов / Под ред. докт. филол. наук, проф. Н. Ю. Шведовой. 16-е изд., испр. Москва: Рус. яз., 1984. 797 с.
4. Ушинский К. Д. Выбранные педагогические творения: в 2-х т. / за ред. О. И. Пискунова. Київ: Рад. школа, 1983. Т. 2: Проблемы российской школы. 1983. 359 с.
5. Філософський словник / За ред. В. І. Шинкарука. 2-ге вид. і доп. Київ: Голов. ред. УРЕ, 1986. 800 с.
6. ЮНЕСКО и развитие образования взрослых. *Перспективы*. 1981. № 1/2. С. 137.
7. Словарь Даля. URL: <http://slovar-dalja.ru/letter/14/4/> (дата звернення 02.01.2017р.)

References

1. Goncharenko, S. U. (2005). *Humanization of education is the key to the education of a creative and spiritually rich personality*. Didactics of a professional school: a collection of scientific works. Institute of Pedagogics and Psychology of Professional Education of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Khmelnytsky National University. Khmelnytsky, 3, 19-23 (in Rus.)
2. Goncharenko, S. U. (2012). About the vocation of the scientist. *Aesthetics and ethics of pedagogical action: a collection of scientific works*. National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Institute of Pedagogical Education and Adult Education, Poltava National Pedagogical University named after V. G. Korolenko. Kiev; Poltava, 3. 44-55.
3. Ozhegov, S. I. (1984). In N. Yu. Swedish (Ed.). *Dictionary of Russian*. 16th edition. Moscow: Rus.yaz (in Russ.)
4. Ushinsky, K. D. (1983). In O. I. Piskunova (Ed.). *Selected pedagogical works*. Vol. 2: Problems of the Russian school. Kiev: Soviet school (in Ukr.).
5. Philosophical Dictionary. (1986). In V. I. Shinkaruk (Ed.). Kyiv: Main edition URE (in Ukr.).
6. UNESCO and the development of adult education. (1981). *Perspectives*, 1/2. 137.
7. Dahl Dictionary. Retrieved 30/01/2018, from <http://slovar-dalja.ru/letter/14/4/>

Sigaeva L. Ye.

Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor,

*Head of the Department of Management of State Institution of Higher Learning
«Hryhoriy Skovoroda State Pedagogical University of Pereyaslav-Khmelnytsky»*

YOUNG PEOPLE'S MORAL VALUES FORMATION

Introduction. *The important question on building moral values formation of an adult is highlighted in the paper. According to the author, the education is considered to be the most influential component regarding this issue. The modern strategic doctrines of the most countries-leaders of the world are grounded on the principles of developing the human potential. The role of education is constantly increasing and becoming dominant in all areas of public life.*

The crisis in the consciousness of modern young people, the transformations that take place in the system of moral values and guidelines, the growth of criminal activity and various forms of destructive behavior are all evidence of the need for consistent state education policy.

The moral development of young people in the classroom is carried out through the program content, didactic materials and well-structured lessons. However, the personality of a teacher has the greatest impact on the students' moral development in the learning process. The students should be bearers of spiritual values to be able to trust a teacher.

Results. *According to the author, the education system should prepare people for taking responsible decisions and anticipating the consequences both for their own life and for the society as a whole. In the context of reforming higher education, it is important to prepare students for the realities of life, which means revising and updating the educational plans and programs with the humanistic attitude towards students and their personality development to become dominating.*

Conclusion. *Thus, it is stated that a personality development with its inner world is impossible without moral consciousness and humanism of each individual. The problem of moral values is a matter for the entire society. And the entire society should be involved in solving this problem as far as it concerns our future.*

Key words: *spirituality; development; spiritual values; education; higher education; moral values, moral education; competence.*

*Одержано редакцією 02.02.2018 р.
Прийнято до публікації 09.02.2018 р.*

УДК 37.013.2(477.83/.86)(092):373.091.5

Смеречак Л. І.,

*к. п. н., доцент кафедри
соціальної педагогіки та корекційної освіти
Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка, Україна*

Зубрицький І. Я.,

*ст. викладач кафедри
соціальної педагогіки та корекційної освіти
Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка, Україна*

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ДИСЦИПЛІНОВАНОЇ ПОВЕДІНКИ ШКОЛЯРІВ У ПОГЛЯДАХ П. БУДЗА

У статті висвітлено погляди галицького педагога П. Будза на зміст, способи формування дисциплінованості учнів з урахуванням особливостей тогочасної системи виховання; виокремлено способи оптимізації процесу виховання учнів у школі з метою підвищення рівня дисциплінованості школярів.